

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ Η ΜΟΝΗ ΚΥΚΚΟΥ

Η Ιερά Μονή Κύκκου, όπως μαρτυρείται σε μεγάλο αριθμό ιστορικών πηγών, συνδέθηκε από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της, στα τέλη του 11ου αιώνα, με τους εθνικούς και κοινωνικούς αγώνες των κατοίκων του νησιού, που αντιμετώπιζαν πολλές δυσκολίες, εξαιτίας των αυθαιρεσιών των ξένων κατακτητών¹. Αυτή η δεσπόζουσα θέση της Μονής Κύκκου στην εκκλησιαστική και πολιτική ζωή συνέτεινε ώστε, όταν ξέσπασε η Ελληνική Επανάσταση του 1821, το μένος των Τούρκων να στραφεί εναντίον της με σφαγές και λεηλασίες, που προκάλεσαν μεγάλα προβλήματα στην ομαλή λειτουργία της.

Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τότε είναι γνωστά από σημαντικό αριθμό πηγών της εποχής και αποτελούν την τραγικότερη πτυχή των μεγάλων δοκιμασιών του Ελληνισμού του νησιού, κατά τη διάρκεια των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Παρά το γεγονός ότι στην Κύπρο δεν εκδηλώθηκε ένοπλη εξέγερση, οι τοπικές Αρχές εφάρμοσαν σειρά από μέτρα, που αποσκοπούσαν στον αποκεφαλισμό της εκκλησιαστικής και πολιτικής ηγεσίας και τον εκφοβισμό του πληθυσμού. Οι εκκλησιαστικοί ηγέτες, με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό και τους τρεις Μητροπολίτες Κιτίου Μελέτιο, Πάφου Χρύσανθο και Κυρηνείας Λαυρέντιο, καθώς και μεγάλος αριθμός προκρίτων, εκτελέστηκαν και οι περιουσίες τους δημεύθηκαν². Ανάμεσά τους περιλαμβανόταν και ο Ηγούμενος Κύκκου (1819-1821) Ιωσήφ, ο οποίος, σύμφωνα με παράδοση, που κατέγραψε ο Γεώργιος Κηπιάδης, απαγχονίστηκε στις 10 Ιουλίου 1821, στη συκαμινιά, που βρισκόταν

---

1. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η εθνική, πνευματική και κοινωνική προσφορά της Ιεράς Μονής Κύκκου», στον τόμο: Αγαμέμνονα Τσελίκα - Στυλιανού Περδίκη (επιμ.), *Ιερά Μονή Κύκκου. Εικόν ανεσπέρου φωτός*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ιεράς Μονής Κύκκου «Αρχάγγελος», Αθήνα 2010, σ. 265-285.

2. Για τα γεγονότα, που διαδραματίστηκαν τότε στην Κύπρο, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «9η Ιουλίου 1821», στον τόμο: Ανδρέα Βοσκού (επιμ.), *Κύπρος. Αγώνες ελευθερίας στην ελληνική ιστορία*, Επιτροπή για την Κύπρο του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 2010, σ. 189-203 [= «9η Ιουλίου 1821», *Απόστολος Βαρνάβας* 77 (2016) 430-438].

απέναντι από το τζαμί του Σεραγίου³, μία ημέρα μετά την εκτέλεση των Αρχιερέων. Τα οστά του σήμερα φυλάσσονται στο Μουσείο των εθνομαρτύρων του 1821, που ανηγέρθη στο προαύλιο του ναού της Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία⁴.

Ο Ηγούμενος Ιωσήφ καταγόταν από το χωριό Πενταλιά⁵ και ανήλθε στην ηγουμενία της Μονής Κύκκου τον Ιούνιο του 1819. Αναφέρεται ότι είχε εισέλθει στη Μονή «παιδιόθεν» και χαρακτηρίζεται ως «άνδρας λόγιος, εύσωμος και καλλίφωνος μουσικός». Σημειώνεται ακόμη ότι σπούδασε σε νεαρή ηλικία στη Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη, όπου, πιθανότατα, διέμενε στο εκεί Μετόχιο της Μονής στη συνοικία Γαλατάς⁶. Ο Ιωσήφ ήταν άνδρας φιλόμουσος και για τον λόγο αυτό στήριξε την προσπάθεια ίδρυσης Ελληνικής Σχολής στη Λεμεσό το 1819, εισφέροντας το ποσό των 2.000 γροσίων⁷. Επίσης, έλαβε πρόνοια για την κατασκευή πτέρυγας δωματίων στο Μετόχιο της Αγίας Μονής το 1820, όπως μαρτυρείται σε σχετική επιγραφή⁸. Το όνομά του εντοπίζεται ακόμη στη βάση αργυρού θυμιατηρίου του ναού του Αγίου Αντωνίου, που φέρει τη χρονολογία 1820⁹, καθώς και στο κάτω τμήμα εικονοστασίου με την εικόνα της

---

3. Γεώργιου Κηπιάδη, *Απομνημονεύματα των κατά το 1821 εν τη νήσω Κύπρω τραγικών σκηνών*, Αλεξάνδρεια 1888, σ. 16. Επίσης βλ. Φίλιππου Γεωργίου, *Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας της Κύπρου*, Αθήνα 1875, σ. 120.

4. Δημήτρη Ταλιαδώρου, *Η Ιστορία του Ιερού Ναού Παναγίας Φανερωμένης Λευκωσίας και η Προσφορά του στον Ελληνισμό της Κύπρου*, τ. Α', Λευκωσία 2014, σ. 42-44.

5. Ας σημειωθεί ότι προτάθηκε ως τόπος καταγωγής του Ιωσήφ και το χωριό Σαλαμιού. Βλ. Χαράλαμπου Παπαδόπουλλου, «Διά την εξακρίβωσιν της αληθείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 3 (1931) 201-202.

6. Για τον Ηγούμενο Ιωσήφ βλ. Γ. Κηπιάδη, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 16· Θεοχάρη Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου: προσωπογραφική μελέτη», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7 (2006) 48-49.

7. Ιεζεκιήλ Βελανιδιώτη, «Μία επιστολή Ιλαρίωνος του Κυπρίου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 2 (1912) 410.

8. Κωστή Κοκκινόφτα - Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Μετόχια της Ιεράς Μονής Κύκκου. Μονή των Ιερέων ή Αγία Μονή*, Λευκωσία 1999, σ. 9.

9. Ιερώνυμου Περισιτιάνη, *Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Αγγλικής κατοχής*, Λευκωσία 1910, σ. 734· Χαράλαμπου

Παναγίας Βρεφοκρατούσας του έτους 1793, που βρίσκεται στο συνοδικό της Μονής, όπου μαρτυρείται ότι η επιχρύσωσή του έγινε το 1821¹⁰. Επίσης, αναφέρεται σε επιστολή, ημερομηνίας 11 Φεβρουαρίου 1821, που του απέστειλε ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και η οποία αφορά σε χρέος της Μονής Κύκκου προς την αδελφή του Εκκλησιάρχη Χαραλάμπους¹¹.

Ας σημειωθεί ότι την ευρέως διαδεδομένη άποψη, ότι ο Ηγούμενος Ιωσήφ απαγχονίστηκε από τους Τούρκους κατακτητές, δεν συμμερίζεται ανώνυμος επιστολογράφος της εποχής σε κείμενό του, που εστάλη, στις 5 Οκτωβρίου 1821, από τη Ζάκυνθο και δημοσιεύτηκε σε συνέχειες, στις 25 Οκτωβρίου και 2 Νοεμβρίου του ίδιου έτους¹², στην ιταλική εφημερίδα «Notizie del Giorno». Το ανωτέρω κείμενο αποτελεί ουσιαστικά σύνθεση δύο επιστολών, με ημερομηνίες 16 και 22 Αυγούστου 1821, που εστάληκαν από τη Λάρνακα, πιθανότατα από κάποιο μέλος της εκεί ευρωπαϊκής παροικίας¹³. Όπως αναφέρεται σε αυτό, κατά τις

Παπαδόπουλλου, «Παραδόσεις», *Κυπριακά Χρονικά* 3 (1925) 285· Νεοκλή Κυριαζή, *Ιστορία της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λάρνακα 1949, σ. 30.

10. Ανδρέα και Ιουδήθ Στυλιανού, «Το Μετόχιον του Σίντη της Ιεράς Μονής Κύκκου», *Κυπριακά Σπουδαί* 19 (1956) 41· Στυλιανού Περδίκη, «Το εικονοστάσι της Μονής Παναγίας του Σίντη», στον τόμο: Κωστή Κοκκινόφτα - Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Μετόχια της Ιεράς Μονής Κύκκου. Παναγία του Σίντη*, Λευκωσία 2006, σ. 81.

11. Ερασιτεχνικού Ομίλου Στροβόλου ο «Αισχύλος» (επιμ. Κωνσταντίνου Χριστοφίδου), *Πανηγυρικόν Λεύκωμα επί τη τελετή των αποκαλυπτηρίων της προτομής του Εθνομάρτυρος Κυπριανού εν τη γενετείρα αυτού Στροβόλω*, Λευκωσία 1929, σ. 46· Οικονόμου Παρασκευά Αγάθωνος (επιμ.), *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Αρχείον Κειμένων*, Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά, Κύπρος 2009, σ. 297-298.

12. Οι ανωτέρω ημερομηνίες δίνονται στο Γρηγοριανό ημερολόγιο, το οποίο διέφερε την περίοδο αυτή κατά δώδεκα ημέρες από το αντίστοιχο, που εχρησιμοποιείτο από τους κατοίκους της «καθ' ημάς Ανατολής». Οι ημερομηνίες, δηλαδή, των δύο επιστολών αντιστοιχούν στις 4 και 10 Αυγούστου 1821, που είναι πολύ κοντινές στα γεγονότα.

13. Το κείμενο δημοσιεύτηκε άτιτλο για πρώτη φορά σε μετάφραση στα ελληνικά από τον Ιταλό κάτοικο Λάρνακας Ιωάννη Ζόνη (για τη ζωή του βλ. «†Ιωάννης Β. Ζόνη», *Νέον Έθνος*, 3.15.2.1896), στην εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου*, 11/23.5.1885,

σφαγές του Ιουλίου ο Ηγούμενος Ιωσήφ κατατομήθηκε, δηλαδή βρήκε τον ίδιο μαρτυρικό θάνατο, όπως και ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός¹⁴. Ωστόσο, στο Μοναχολόγιο της Μονής σημειώνεται με σαφήνεια ότι οι κατακτητές «εκρέμασαν τον Ηγούμενο», αναφορά που μάλλον διασαφηνίζει κατά τρόπο οριστικό το σχετικό ζήτημα¹⁵. Παρόμοιες διστάμενες απόψεις καταγράφονται και για τον τρόπο εκτέλεσης των υπόλοιπων προγραφεύτων του Ιουλίου του 1821, όπως για παράδειγμα για τον Αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, όπου, τόσο στο υπόμνημα χειροτονίας του διαδόχου του, νέου Αρχιεπισκόπου Ιωακείμ (1821-1824), όσο και σε καταγραφή σε κώδικα με την κτηματική περιουσία των Μονών της επαρχίας Πάφου, σημειώνεται ότι «εκατατομήθη». Άλλες, όμως, μαρτυρίες, όπως και η παράδοση των κατοίκων, θεωρούν ότι ο Κυπριανός είχε απαγχονιστεί¹⁶.

Στο κείμενο της ιταλικής εφημερίδας σημειώνεται ακόμη ότι, την ίδια περίοδο με την εκτέλεση του Ηγουμένου Ιωσήφ, δημεύτηκε η ακίνητη περιουσία της Μονής Κύκκου και κατασχέθηκαν οι πολύτιμοι θησαυροί της, ακόμη και τα ιερά άμφια¹⁷. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από έγγραφο, που διαφυλάχθηκε στο αρχείο της, όπου αναφέρεται ότι οι απεσταλμένοι του Τούρκου διοικητή Κιουτσούκ Μεχμέτ λεηλάτησαν τη Μονή και κατάσχισαν μεγάλο μέρος από την ακίνητη περιουσία της. Στο ίδιο έγγραφο προστίθεται ότι πολύτιμα κειμήλια, εκκλησιαστικά σκεύη και πολλά άλλα είδη φορτώθηκαν σε τριάντα δύο καμήλες και μεταφέρθηκαν στη Λευκωσία, όπου, προφανώς, άλλα εκποιήθηκαν και άλλα κατέληξαν στα χέρια Τούρκων προυχόντων. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν

18/30.5.1885, 25/6.6.1885, 8.20.6.1885. Αργότερα αναδημοσιεύτηκε στα αγγλικά από τον Claude Delaval Cobham, *Exccerpta Cypria. Materials for a History of Cyprus*, Cambridge 1908, σ. 450-453.

14. Για το περιεχόμενο του ανωτέρω κειμένου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η ιταλική εφημερίδα *Notizie del Giorno* και τα γεγονότα του 1821 στην Κύπρο», *Πολιτιστική Κύπρος* 7 (1997) 11-22, όπου και αναδημοσιεύεται.

15. Αρχείο Ιεράς Μονής Κύκκου, *Μοναχολόγιον*, σ. 6 (το Μοναχολόγιο είναι χωρίς αρίθμηση σελίδων. Η αρίθμηση είναι δική μας).

16. Για τις σχετικές αναφορές βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Πάφου Χρύσανθος (1805-1821) και η εκκλησιαστική κρίση του 1810», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 23 (1997) 268-270.

17. Κ. Κοκκινόφτα, «Η ιταλική εφημερίδα *Notizie del Giorno*», *ό.π.*, σ. 19.

μαργαριταρένιο στεφάνι, σταυρός με διαμάντια, μπαούλα με νομίσματα, μετρητά, ράβδοι από χρυσό και ασήμι, χρυσές κανδήλες, ασημένιοι πολυέλαιοι, τάπητες, άμφια και πολλά άλλα. Οι απεσταλμένοι του Κιουτσούκ Μεχμέτ πήραν επίσης από τη Μονή τρόφιμα και γεωργικά προϊόντα, που προορίζονταν για μελλοντική χρήση από τα μέλη της Αδελφότητας και τους πολυάριθμους προσκυνητές της, και λεηλάτησαν τα Μετόχια της, τα οποία απογύμνωσαν από τα περιουσιακά τους στοιχεία¹⁸. Όπως δε χαρακτηριστικά σημειώνεται, «τα ασκέρια», δηλαδή οι στρατιώτες, που είχαν προβεί στις λεηλασίες, άρπαξαν και οι ίδιοι για λογαριασμό τους ό,τι απέμεινε, με αποτέλεσμα να μείνει «το Μοναστήριον έρημον και οι καλόγηροι γυμνοί και φυγάδες εις τα βουνά»¹⁹. Ας σημειωθεί ότι τα δεινά αυτά, που υπέστη η Μονή Κύκκου κατά το 1821, διασώθηκαν ανάμεσα στους κατοίκους και το 1900 περιλήφθηκαν σε σχετικό ποιητάριο άσμα του Κωνσταντίνου Φιλίππου (Τζαπούρα) για τις σφαγές της 9ης Ιουλίου²⁰.

Ύστερα από την εξέλιξη αυτή η Μονή κινδύνεψε άμεσα από ερήμωση και τουλάχιστον πενήντα επτά από τους Μοναχούς και τα μέλη του λαϊκού προσωπικού της αναγκάστηκαν να καταφύγουν στα χωριά τους, για να μπορέσουν να επιβιώσουν²¹. Μόνο κατόπιν πολλών προσπαθειών του Ηγούμενου Νεοφύτου (1826-1861), ο οποίος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη και με τη βοήθεια του

---

18. Το σχετικό έγγραφο πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Γ. Κηπιάδη, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 24-26. Αργότερα αναδημοσιεύτηκε από τους Ηγούμενο Κύκκου Χρυσόστομο, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, Κύπρος 1969, σ. 85· Αθηνά Ταρσούλη, *Κύπρος*, τ. Α', Αθήνα 1955, σ. 245-247· Λοΐζο Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 286-288.

19. Λ. Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, ό.π., σ. 288.

20. Ο πλήρης τίτλος του άσματος είναι: «Τα πάθη της Κύπρου εις το 21. Ποίημα υπό Κωνσταντίνου Φιλίππου εκ του χωρίου Στροβόλου, Λεμησώ (Κύπρου), Τύποις "Σάλπιγγος", 1900». Βλ. Κωνσταντίνου Γιαγκουλλή (επιμ.), *Κωνσταντίνου Φιλίππου (Τζιαπούρα): Άπαντα*, Λευκωσία 2000, σ. 63-69 και ιδίως για τη Μονή Κύκκου σ. 67-68.

21. Κωστή Κοκκινόφτα - Ιωάννη Θεοχαρίδη, «Μοναστηριακά δεδομένα σύμφωνα με το Κατάστιχο VI της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1825)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 4 (1999) 247 και πίν. 6.

Σύμφωνα με όσα αναφέρονται σε αυτό, ο Τούρκος διοικητής του νησιού, Κιουτσούκ Μεχμέτ, έστειλε στη Μονή Κύκκου, στις 3 Ιουλίου 1821, τον Τούρκο καβάζη²⁵ του, Κουφτερό, για να συνοδέψει τον Ηγούμενο Ιωσήφ στη Λευκωσία. Ο τελευταίος, όμως, απουσίαζε στην Πάφο, πιθανόν για να επιθεωρήσει τα εκεί Μετόχια, από όπου επέστρεψε ύστερα από δύο μέρες. Όπως διασώθηκε από την προφορική παράδοση των κατοίκων της Ευρύχου, κατά τη διέλευσή του από το χωριό ο Ηγούμενος Κύκκου ήταν εντελώς ανυποψίαστος για τις προθέσεις του Τούρκου διοικητή²⁶.

Οι Ιωσήφ και Κουφτερός έφθασαν τελικά στην πρωτεύουσα, μέσω του Μετοχίου Ξηροπόταμος, στις 9 Ιουλίου, ημέρα έναρξης των σφαγών, και, αγνοώντας τα όσα συνέβαιναν, ο μεν Ηγούμενος κατέλυσε στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου, ο δε Τούρκος καβάζης συνέχισε τη διαδρομή του. Μία ώρα αργότερα, όμως, επέστρεψε, συνοδευόμενος από όχλο διακοσίων περίπου ατόμων και ζητώντας από τον Ιωσήφ να τον ακολουθήσει. Ο τελευταίος, προαισθανόμενος για τα όσα τον ανέμεναν, μετέβη στην εκκλησία του Μετοχίου και κοινώνησε των αχράντων μυστηρίων, οπότε και παρουσιάστηκε ενώπιον του τουρκικού όχλου. Ο Κουφτερός, όμως, ορκίστηκε στο σπαθί του ότι δεν έπρεπε να φοβάται και ότι η μετάβασή του στο Σεράγιο ήταν για να του ανακοινωθεί η άνοδός του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο στη θέση του εκτελεσθέντος Κυπριανού.

Εκεί, όπως αναφέρεται στο δημοσίευμα, ο Ηγούμενος Κύκκου συναντήθηκε με τον «αρνησίθρησκο Χουρσούτ αγά», εννοώντας προφανώς τον Ανδρέα Σολομωνίδη - Χουρσίτ αγά²⁷, ο οποίος, όπως γνωρίζουμε από πηγές της εποχής,

---

25. «καβάζης [τουρκ. kavas] φύλακας προξενείου χωροφύλακας, κλητήρας, σωματοφύλακας». Βλ. Κωνσταντίνου Γιαγκουλλή, *Θησαυρός της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου. Ερμηνευτικός, Ετυμολογικός, Φρασεολογικός και Ονοματολογικός*, Λευκωσία 42014, σ. 175.

26. Ερασιτεχνικού Ομίλου Στροβόλου ο «Αισχύλος», *Πανηγυρικόν Λεύκωμα*, ό.π., σ. 92.

27. Μαζί με τον Ανδρέα Σολομωνίδη είχε τότε εξισλαμιστεί και ο αδελφός του Μάρκος - Μεχμέτ αγάς. Για τους αδελφούς Σολομωνίδη και την οικογένειά τους βλ. Κώστα Κύρρη, «Ανδρέας, Νικόλαος, Χριστόδουλος και Μάρκος Σολομωνίδη», *Κυπριακαί Σπουδαί* 33 (1969) 127-148· Αριστείδη Κουδουνάρη, «Πλείονα περί της

μαζί με άλλους σαράντα περίπου προγραφέντες προτίμησαν να εξισλαμιστούν και να γλιτώσουν τη ζωή τους²⁸. Σύμφωνα με τον ανώνυμο αρθρογράφο, ο «Χουρσούτ αγάς» παρότρυνε τότε τον Τούρκο διοικητή να εκτελέσει τον Ηγούμενο Κύκκου, ο οποίος είχε ισχυρές διασυνδέσεις με υψηλά ιστάμενους Οθωμανούς στην Κωνσταντινούπολη και μπορούσε να του προκαλέσει πολλά προβλήματα. Αμέσως δε ο Κιουτσούκ Μεχμέτ διέταξε την εκτέλεση του Ιωσήφ, ο οποίος, όμως, από τη μεγάλη συγκίνησή του εξέπνευσε, πριν οδηγηθεί στην αγχόνη.

Ωστόσο, οθωμανική πηγή της εποχής περιλαμβάνει τον Ηγούμενο Ιωσήφ στον επίσημο κατάλογο όσων Κυπρίων κληρικών και λαϊκών είχε διαταχθεί η εκτέλεση από την Υψηλή Πύλη²⁹. Κατά συνέπεια αυτή είχε προαποφασιστεί και δεν οφειλόταν στον «Χουρσούτ αγά» και στα όσα, κατά το δημοσίευμα, ισχυρίστηκε στον Τούρκο διοικητή. Ακόμη, στο ζήτημα της ημερομηνίας εκτέλεσης του Ιωσήφ, ευρέως αποδεκτή είναι η 10η Ιουλίου, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, και όχι η 9η του ίδιου μηνός, που σημειώνεται σε αυτό.

Όπως αναφέρει ο ανώνυμος αρθρογράφος, σχεδόν ταυτόχρονα με τις σφαγές εστάλησαν από τον Κιουτσούκ Μεχμέτ και εγκαταστάθηκαν στη Μονή Κύκκου δύο ομάδες Τούρκων ενόπλων, μία αποτελούμενη από είκοσι ένα άτομα και αρχηγό κάποιον Οσμάν αγά, και μία άλλη από δεκαπέντε άτομα και αρχηγό τον Μαχμούτ αγά από τη Φλάσου. Στη συνέχεια αφίχθη και μία τρίτη ομάδα Τούρκων ενόπλων, με επικεφαλής κάποιον ονόματι Αλή, η οποία, μαζί με τις άλλες δύο, προέβησαν σε βιαιότητες και λεηλασίες, απογυμνώνοντας τη Μονή από όσα ιερά κειμήλια και άλλους θησαυρούς είχαν απομείνει. Προστίθεται επίσης, ότι

οικογενείας των εξισλαμισθέντων Ανδρέα και Μάρκου Σολομωνίδη», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 13-16 (1988) 459-468.

28. Ο Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, τ. Γ', Αθήνα 1860, σ. 262, αναφέρει ότι οι εξισλαμισθέντες ανέρχονταν στους τριάντα έξι, ενώ οι Φ. Γεωργίου, *Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας της Κύπρου*, ό.π., σ. 120· Γ. Κηπιάδης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 27, τους ανεβάζουν «περί τους τεσσαράκοντα».

29. Ιωάννη Θεοχαρίδη, «Οι Κύπριοι προγραφέντες το 1821 σύμφωνα με άγνωστη οθωμανική πηγή», *Δωδώνη* 24 (1995) 72 [= *Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 16-20 Απριλίου 1996)*, τ. Γ', Λευκωσία 2001, σ. 333].

ληλατήθηκαν και τα Μετόχια, από όπου κλάπηκε το σύνολο των αποθηκευμένων γεωργικών και άλλων προϊόντων.

Στο μεταξύ οι Μοναχοί της Μονής, μπροστά στον κίνδυνο που διέτρεχαν, έκρυψαν την Αγία Εικόνα σε σπήλαιο κοντά στο παρακείμενο Μετόχιο Παραδείσι και κατέφυγαν στα βουνά για να σωθούν. Μερικοί, όμως, συνελήφθηκαν και υποβλήθηκαν σε σκληρά βασανιστήρια, προφανώς για να αποκαλύψουν τις κρυψώνες, όπου υπήρχαν χρήματα και πολύτιμα αντικείμενα. Τελικά τρεις από αυτούς, οι Ιερομόναχος Σίλβεστρος και οι Μοναχοί Χριστοφόρος και Αργυρός, οι οποίοι είχαν τα διακονήματα του αμπελουργού και του κηπουρού αντιστοίχως, απεβίωσαν από τα βασανιστήρια, ενώ ένας τέταρτος, ονόματι Διονύσιος, πυροβολήθηκε και φονεύθηκε κατά την προσπάθειά του να διαφύγει. Ακολούθως, τις επόμενες ημέρες οι Τούρκοι εγκατέλειψαν τη Μονή, εκτός από τον Μαχμούτ αγά, ο οποίος παρέμεινε σε αυτή με δεκατρείς από τους άνδρες του, για ακόμη κάποιο χρονικό διάστημα, επιτείνοντας την οικονομική της αφαίμαξη.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το όνομα του Ιερομόναχου Σιλβέστρου διασώθηκε στη σχετική παράδοση των μελών της Αδελφότητας για τα γεγονότα του 1821 στη Μονή, η οποία καταγράφηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1930. Όπως μαρτυρείται, όταν διατάχθηκε από τον Κιουτσούκ Μεχμέτ ο αφοπλισμός των Ελλήνων κατοίκων, ο Ηγούμενος Ιωσήφ προνόησε και τοποθέτησε σε κρύπτη στο καθολικό της Μονής ιερά σκεύη και άλλα πολύτιμα αντικείμενα, καθώς και σημαντικό ποσό χρημάτων. Στη συνέχεια, όταν ξέσπασαν οι σφαγές, οι Κυκκώτες Μοναχοί κατέφυγαν στα γύρω βουνά, συναποκομίζοντας και την Αγία Εικόνα. Στη Μονή, σύμφωνα με την παράδοση, απέμεινε μόνο ο Εκκλησιάρχης Σίλβεστρος, ο οποίος, λόγω ασθενείας, αδυνατούσε να ακολουθήσει τους υπολοίπους. Εκεί, όμως, τον εντόπισε τουρκικό απόσπασμα με επικεφαλής τον κεχαγιά³⁰ του Κιουτσούκ Μεχμέτ, Σουλείμάν αγά, που τον υπέβαλε σε σκληρά βασανιστήρια και τον υποχρέωσε να αποκαλύψει τους κρυψώνες με τα ιερά σκεύη. Στη συνέχεια οι Τούρκοι ένοπλοι εγκαταστάθηκαν στη Μονή για μερικές εβδομάδες και μόνο πολύ αργότερα επέτρεψαν στους Μοναχούς να επανέλθουν σε αυτήν.

---

30. «κεχαγιάς, ο [τουρκ. / οθωμ. kahya, kehaya, kehiya] επίτροπος, υπεύθυνος, αντιπρόσωπος». Βλ. Κ. Γιαγκουλλή, *Θησαυρός της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου*, ό.π., σ. 217.

Ας σημειωθεί ότι η εγκατάλειψη της Μονής από τα μέλη της Αδελφότητας και η μεταγενέστερη παραχώρηση άδειας για επιστροφή τους σε αυτήν επιβεβαιώνεται από τον χειρόγραφο κώδικα του διαδόχου του Ηγουμένου Ιωσήφ, Χαραλάμπους³¹. Σε αυτόν καταγράφεται ότι στα μέσα περίπου του Οκτωβρίου του 1821 αναγκάστηκε να δώσει το ανάλογο «παξίσιν»³² σε Τούρκο αξιωματούχο, ο οποίος ενετάλη να υλοποιήσει την αυτοκρατορική διαταγή για επαναλειτουργία της Μονής και επιστροφή σε αυτήν των Μοναχών της³³.

Όπως αναφέρει ο ανώνυμος αρθρογράφος στη συνέχεια του δημοσιεύματος, αργότερα επεστράφη στους Μοναχούς και μέρος των κλαπέντων, τα οποία και διαφυλάχθηκαν στην Αρχιεπισκοπή. Η αναφορά αυτή επίσης επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές, όπου αναφέρεται ότι εκδόθηκε διάταγμα για την επιστροφή των κλαπέντων, ελάχιστα, όμως, από τα οποία παραδόθηκαν και διαφυλάχθηκαν στην Αρχιεπισκοπή³⁴. Η δε εκεί φύλαξή τους σημειώνεται και στον προαναφερθέντα κώδικα του Ηγουμένου Χαραλάμπους, όπου καταγράφεται σε εκτενή κατάλογο, τον μήνα Ιανουάριο του 1822, ότι υπήρχαν μέσα σε σεντούκι στην Αρχιεπισκοπή διάφορα πολύτιμα αντικείμενα, λείψανα αγίων, ιερά σκεύη και άλλα³⁵. Στη συνέχεια, όπως είναι γνωστό από αλλού, τα πολύτιμα αυτά κειμήλια παραδόθηκαν στον Πρόξενο της Ρωσίας Κωνσταντίνο Περισιτιάνη (1759-1842), ως ενέχυρο έναντι δανείου, που πραγματοποιήθηκε, ώστε η Μονή να μπορέσει να

---

31. Για τον Ηγούμενο Χαράλαμπο βλ. Θ. Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου», *ό.π.*, σ. 48-49· Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, *ό.π.*, σ. 149-155.

32. «παξίσιν, το [τουρκ. bahşis (ελλην. επαξιώ)] (χρηματικό) δώρο, φιλοδώρημα». Βλ. Κ. Γιαγκουλλή, *Θησαυρός της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου*, *ό.π.*, σ. 380.

33. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος και ο χειρόγραφος κώδιξ της υπ' αυτού γενομένης διαχειρίσεως των οικονομικών της Ιεράς Μονής Κύκκου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 18 (1954) ι' -ια' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α' -2, Λευκωσία 1972, σ. 412].

34. Φ. Γεωργίου, *Ειδήσεις Ιστορικά περί της Εκκλησίας της Κύπρου*, *ό.π.*, σ. 121· Γ. Κηπιάδη, *Απομνημονεύματα*, *ό.π.*, σ. 26.

35. Κ. Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος», *ό.π.*, σ. κ' - κγ' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α' -2, *ό.π.*, σ. 422-425].

ανταποκριθεί στις άμεσες υποχρεώσεις της³⁶. Με τον τελευταίο η Μονή είχε πράγματι πολλές σχετικές δοσοληψίες, όπως επιβεβαιώνεται και πάλιν από τον κώδικα του Ηγουμενίου Χαράλαμπους³⁷.

Στο δημοσίευμα αναφέρεται ακόμη, ότι οι Τούρκοι, που κατέλαβαν τη Μονή, προέβησαν σε βανδαλισμούς και λεηλασίες, προκαλώντας μεγάλες καταστροφές στην προσπάθειά τους να εντοπίσουν κρυμμένους θησαυρούς. Σημειώνεται επίσης, ότι φόρτωσαν χρυσά και αργυρά σκεύη, πολύτιμα άμφια, ατομικά είδη των πατέρων, μετρητά και άλλα, σε «τριάντα δύο φορτία», εννοώντας προφανώς τις τριάντα δύο καμήλες, που καταγράφονται στο σχετικό έγγραφο, για το οποίο έγινε λόγος προηγουμένως. Όπως προστίθεται, οι Τούρκοι εντόπισαν και τον κρυψώνα, όπου φυλάσσονταν πολύτιμα κειμήλια και ιερά σκεύη, τα οποία και κατάσχεσαν, ενώ πήραν μαζί τους επτά αργυρούς πολυέλεους, τριακόσιες αργυρές κανδήλες, τριάντα πολυκάνδηλα, δεκατέσσερα μανουάλια, τριακόσιες οκάδες ασήμι και τριάντα πέντε οκάδες χρυσού, με τις οποίες προγραμματιζόταν η επιχρύσωση της αγίας τράπεζας, τρία αργυρά αρτοφόρια μεγάλης αξίας, ένα κιβώτιο πλήρες με χρυσά νομίσματα και ένα δεύτερο με μετρητά. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, η παραμονή των Τούρκων στρατιωτών στη Μονή διήρκεσε από τις 25 Ιουνίου μέχρι τις 27 του αμέσως επόμενου μηνός.

Στη συνέχεια, όπως αναφέρεται, εξελέγη, στις αρχές Αυγούστου 1821, νέος ηγούμενος ο προαναφερθείς Ιερομόναχος Χαράλαμπος, ο οποίος διαδέχθηκε τον εκτελεσθέντα Ιωσήφ. Ωστόσο η ημερομηνία αυτή δεν επιβεβαιώνεται από τον χειρόγραφο κώδικα του νέου Ηγουμενίου, όπου παρέχονται ενδείξεις για την εκ

---

36. Λοΐζου Φιλίππου, «Αι Ιεραί Μοναί της Κύπρου κατά το 1821», *Απόστολος Βαρνάβας* 3 (1931) 24-25. Για τον Κωνσταντίνο Περισιτιάνη και τη σχέση του με τη Μονή Κύκκου βλ. Στυλιανού Περδίκη, «Οι Επτανήσιοι της Λάρνακος και η σχέση τους προς την Ιερά Μονή Κύκκου. Η περίπτωση του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη», στον τόμο: Δήμου Λάρνακος (έκδ.), *Πρακτικά Πρώτου Κιτιακού Συμποσίου. Κύπρος - Επτάνησα*, Λάρνακα 1997, σ. 129-166 [= *Κυπριακά Σπουδαί* 59-60 (1997) 49-85].

37. Βλ. Κ. Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος», *ό.π.*, σ. ιζ' - ιθ' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α' -2, *ό.π.*, σ. 419-421], όπου πολλές σχετικές αναφορές.

μέρους του ανάληψη της διοίκησης της Μονής στις 10 Ιουλίου 1821³⁸, δηλαδή την ίδια ημέρα, που απαγχονίστηκε ο προκάτοχός του, μάλλον κατόπιν προσταγής του Κιουτσούκ Μεχμέτ, όπως συνέβη και με τους διαδόχους των εκτελεσθέντων Αρχιερέων. Η ενθρόνισή του βέβαια θα πραγματοποιήθηκε αρκετούς μήνες αργότερα και οπωσδήποτε ύστερα από την 17η Δεκεμβρίου 1821, οπότε χειροτονήθηκε νέος Αρχιεπίσκοπος ο προϊστάμενος της Μονής του Αποστόλου Βαρνάβα Ιωακείμ³⁹. Τις δε αμέσως επόμενες μέρες, που ανέλαβε τη διοίκηση της Μονής ο Ιερομόναχος Χαράλαμπος, η Μονή υπέστη μια καινούργια δοκιμασία, όταν αφίχθηκαν σε αυτήν Τούρκοι ένοπλοι με επικεφαλής κάποιον Αλαγίβη⁴⁰ από την Πάφο, οι οποίοι είχαν πρόθεση να την πυρπολήσουν και να την αφανίσουν. Τους απέτρεψε, όμως, ο Μουλλάς⁴¹ της Λευκωσίας, ο οποίος, «θεία οικονομία», όπως αναφέρεται, έφθασε τότε στη Μονή. Ας σημειωθεί ότι, όπως διαπιστώνεται από τον κώδικα του Ηγούμενου, η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την απληστία των Τούρκων αγάδων και τις εκ μέρους τους συνεχείς απαιτήσεις χρημάτων⁴².

Στο δημοσίευμα προτίθεται επίσης, ότι ύστερα από ενέργειες του προαναφερθέντος Κωνσταντίνου Περισιτιάνη, εξεδόθη αργότερα διάταγμα από την Υψηλή Πύλη, που πρόσταζε την επιστροφή των κλαπέντων αργυρών σκευών στη Μονή Κύκκου. Οι ντόπιοι, όμως, Τούρκοι αξιωματούχοι εφεύραν άλλον τρόπο, για

---

38. Κ. Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος», *ό.π.*, σ. στ' -ζ' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α' -2, *ό.π.*, σ. 408].

39. Ανδρέα Μιτσιδή, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τ. ΣΤ', Λευκωσία 2011, σ. 724.

40. Στην πραγματικότητα είναι άγνωστο το όνομά του και αυτό που διέσωσε η παράδοση προέρχεται από τις λέξεις *alay bey*, δηλαδή τον αρχηγό του αποσπάσματος. Βλ. Κ. Γιαγκουλλή, *Θησαυρός της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου*, *ό.π.*, σ. 37.

41. «μουλ(λ)άς - μολλάς, ο [τουρκ. *molla*] αρχιδικαστής, ιεροδιδάσκαλος, ιερονόμος». Βλ. Κ. Γιαγκουλλή, *Θησαυρός της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής Διαλέκτου*, *ό.π.*, σ. 328.

42. Ενδεικτικά βλ. Κ. Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος», *ό.π.*, σ. ζ' -η' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α' -2, *ό.π.*, σ. 409-420], όπου πληθώρα σχετικών καταγραφών.

να μην τα αποδώσουν, και κατηγορήσαν ψευδώς τους Μοναχούς, ότι είχαν κρυμμένα όπλα, με αποτέλεσμα να τους επιβληθεί το υπερβολικό πρόστιμο των σαράντα τριών χιλιάδων γροσίων, το οποίο αδυνατούσαν να πληρώσουν. Για τον λόγο αυτό κατασχέθηκε μεγάλο μέρος από τα επιστραφέντα αργυρά σκεύη, τα οποία μεταφέρθηκαν στο Μετόχιο του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων στη Λευκωσία, που είχε φαίνεται επιταχθεί, όπου δύο χρυσοχόοι τα έλιωσαν. Ακολούθως εκποιήθηκε το ασήμι τους, ώστε να πληρωθεί το βαρύ πρόστιμο και να καταλήξουν και πάλι τα χρήματα στους Τούρκους αγάδες.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το επεισόδιο με τα κρυμμένα όπλα επιβεβαιώνεται από τον κώδικα του Ηγούμενου Χαράλαμπος, όπου σημειώνεται ότι οι τοπικές Αρχές εξέδωσαν τελικά «γράμμα αθώσεως διά τα τουφέκια»⁴³. Για το ίδιο ζήτημα αναφέρεται επίσης επιστολή, ημερομηνίας 12 Φεβρουαρίου 1822, του Αρχιεπισκόπου Ιωακείμ προς τον Ηγούμενο Χαράλαμπο, με το οποίο τον ενημέρωνε ότι ο Οθωμανός διοικητής ζητούσε να του δοθούν εντός οκτώ ημερών 10.500 γρόσια από τη Μονή Κύκκου, 3.000 από την κοινότητα Μυλικουρίου και 5.500 από κάποιο Μοναχό, που υπήρξε αίτιος αναταραχής, η οποία, όμως, δεν διευκρινίζεται. Ακόμη τον καλούσε να παραδώσει άμεσα, αν τα είχε στην κατοχή του, πενήντα τουφέκια, που ζητούσε ο διοικητής από τη Μονή, χωρίς ωστόσο να προσθέτει οτιδήποτε άλλο σχετικό για την περιέργη αυτή υπόθεση⁴⁴. Εκφράζεται, όμως, η εικασία, ότι τα όπλα αυτά, πιθανόν κυνηγετικά, ο αριθμός των οποίων μπορεί να ήταν κατά πολύ μικρότερος, είχαν κρυφτεί και δεν παραδόθηκαν στις Αρχές, ύστερα από τη γενική διαταγή αφοπλισμού και την παραινετική εγκύκλιο, ημερομηνίας 22 Απριλίου 1821, του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, με την οποία καλούσε τους Χριστιανούς κατοίκους της Λευκωσίας να παραδώσουν οτιδήποτε σχετικό είχαν στην κατοχή τους⁴⁵. Ίσως δε να είχαν διαφυλαχθεί στο Μυλικούρι, γι'

---

43. Κ. Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος», *ό.π.*, σ. ιγ' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α'-2, *ό.π.*, σ. 415].

44. Στυλιανού Περδίκη, «Επαναστατικές κινήσεις στην Κύπρο κατά το 1821 και η Μονή Κύκκου», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 25 (1999) 259-260 [= *Πρακτικά του Τρίτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία 16-20 Απριλίου 1996)*, τ. Γ', Λευκωσία 2001, σ. 327-328].

45. Κ. Σπυριδάκι, «Ο Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Κύκκου Χαράλαμπος», *ό.π.*, σ. ιγ' [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Άρθρα*, τ. Α'-2, *ό.π.*, σ. 415]. Για την εγκύκλιο της

αυτό και η αναφορά του ονόματος του χωριού στο ανωτέρω έγγραφο. Είναι, όμως, παντελώς άγνωστος ο ρόλος στην ιστορία του ταραχοποιού Μοναχού, για τον οποίο γίνεται λόγος στην επιστολή του Αρχιεπισκόπου Ιωακείμ.

Τέλος, ας αναφερθεί ότι το ηρωικό πνεύμα της εποχής μαρτυρείται από τη συμμετοχή στην Ελληνική Επανάσταση του Κυκκώτη Επισκόπου Κοτταίου (1818-1823) και Μητροπολίτη Αγκύρας (1823-1826) του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και ακολούθως Μητροπολίτη Λοκρίδος (1833-1852) της Εκκλησίας της Ελλάδας, Αγαθάγγελου Μυριανθούση. Ο Κύπριος Μητροπολίτης είχε ενεργό συμμετοχή στην Επανάσταση και έλαβε μέρος στην εκστρατεία για την απελευθέρωση της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, το 1826, προσφέροντας πολύτιμες υπηρεσίες προς τον επικεφαλής των ένοπλων ομάδων Δημήτριο Υψηλάντη. Τη δε συμβολή του αυτή εκθειάζει ο τελευταίος σε επιστολή, ημερομηνίας 20 Αυγούστου 1829, προς τον πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια, τονίζοντας τις πολλές ταλαιπωρίες, που είχε υποστεί⁴⁶. Ακολούθως, το 1833 ο Αγαθάγγελος εξελέγη στον μητροπολιτικό θρόνο Λοκρίδος, στον οποίο υπηρέτησε, αναπτύσσοντας πλούσια εκκλησιαστική και εθνική δράση, μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1852⁴⁷.

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ενατενίσεις*, τχ 32 (Λευκωσία 2019), 91-98.

22ας Απριλίου 1821 βλ. Γεώργιου Παπαχαραλάμπους, «Εγκύκλιος του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, αναφερομένη εις τα εν Κύπρω γεγονότα του 1821», *Κυπριακά Σπουδαί* 28 (1964) 177-181 [Π. Αγάθωνος (επιμ.), *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ό.π., σ. 303-304].

46. Η επιστολή αυτή πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Βασίλειο Ατέση, *Η εν τη Μητροπόλει Θηβών εκκλησιαστική κατάσταση κατά την περίοδον της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα 1958, σ. 27-28. Αναδημοσιεύτηκε αργότερα από τον Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Λοκρίδος Αγαθάγγελος Μυριανθούσης (1833-1852)», *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α΄, Λευκωσία 1997, σ. 69.

47. Για τη ζωή του βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Λοκρίδος Αγαθάγγελος Μυριανθούσης», ό.π., τ. Α΄, σ. 51-78· Μητροπολίτη Φθιώτιδος Νικολάου, *Ο Μητροπολίτης Λοκρίδος Αγαθάγγελος και η πολυτάραχη αρχιερατεία του (1833-1852)*, Λαμία 2014.